

ALTAY TOPLULUKLARI

Destanlar ve Destan Kùltürü

Editörler

**İlhan Şahin - Üçler Bulduk
Güljanat K. Ercilasun - Jack Snowden
Aymira Taşbaş - Erhan Taşbaş**

İstanbul 2022

BURSA
OSMANGAZİ BELEDİYESİ YAYINLARI
Ulubatlı Hasan Bulvarı No: 6 Santral Garaj / Bursa
Tel: 0.224.444 16 01 Faks: 0.0224.270 70 63
www.osmangazi-bld.gov.tr

ALTAY TOPLULUKLARI
Destanlar ve Destan Kültürü

Editörler

İlhan Şahin - Üçler Bulduk
Güljanat K. Ercilasun - Jack Snowden
Aymira Taşbaş - Erhan Taşbaş

Proje Koordinatörleri

Cem Kürşad Hasanoğlu
Gülşah Cebelli Öncel

Kapak Tasarım

Murat Eryılmaz

İç Tasarım

İlhan Şahin

Baskı

İstanbul 2022

ISBN: 978-975-2406-49-0

Kapak: Manas Destanı'nın kahramanı Manas'ın temsili çizimi

Printed by

Özlem Matbaacılık ve Reklamcılık Ltd. Şti.

www.özlemmatbaa.com.tr

Sertifika No: 45257

Türkistan'ın Türk Ata ve Şeyhleri (Ahmet Yesevi'den Dede Korkut'a)

*Üçler Bulduk**

Turkish Ancestors and Sheikhs of Turkistan
(From Ahmet Yesevi to Dede Qorkut)

Summary

We know that during 10th to 12th centuries, when Islam was spreading fast among the Karluk, Oghuz and Kipchak tribes, especially along the Sirdarya river and in the area that is called Ust Yurt, there existed historical and legendary figures later called Turk Sheikhs and Turk Atas. The successor of Arslan Baba, Ahmet Yesevi, gained fame among Turkic tribes, and many of his disciples contributed to the Turkification and Islamification of the area in his name. Many rumors and epistles are told and written among the spiritual leaders of the steppes like Hakim Ata, Mansur Ata, Seyit Ata, Zengi Ata, Koçkar Ata, Cholpan Ata. The most well-known character who merged tradition with Islamic faith was the legendary-historic person known as Dede Korkut among Western Turks or as Korkut Ata in Turkistan. The commemoratives of natural and ancestral cults like Karachuk, Kazlyk, Kazygurt are also connected to "Turk Ata" and "Turk Sheiks", and they will enlighten us on the connections emerging from Ahmet Yasawi to Qorkut Ata.

Keywords: Hodja Ahmat Yasawi, Qorkut Ata, Ancestor, Turkish Sheikhs.

Türkistan tabiri umumi anlamda Türklerin yurdu, ülkesi anlamında kullanılan bir tâbir olup, nadiren de olsa Göktürk döneminden itibaren kaynaklarda bu kullanıma rastlanır. Fakat özellikle İslami dönemle birlikte coğrafya ve tarih kitaplarında ayrıntılı tanımlamalarla çok daha sıkça kullanılır¹. Dolayısıyla Ortaçağ İslam coğrafyacılarının terminolojisine göre Türkistan, İslam ülkeleri ile Çin arasında uzanan, Türkler ve Moğol göçebelerinin yaşadığı bölge olup henüz Maverâünnehir buraya dahil değildi². Ancak Oğuzların 9. yüzyıldan itibaren hızla Batı bölgelerine göç etmeleri ve Sirderya boyunca ilerlemeleri Maverâünnehir ve üstündeki geniş toprakları Türkistan'ın bir parçası haline getirdi. 10. yüzyılın birinci yarısında Oğuzlar, Hazar Denizi'nden Sirderya'nın orta yatağındaki Farab (Karaçuk) ve İsficab (Sayram) yörelerine kadar olan yerler ile bu ırmağın kuzeyindeki

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

¹ Geniş bilgi için bkz.: A. Taşağıl, "Türkistan", *DİA*, C.41 (2012), s. 556-560.

² V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. H. D.Yıldız), İstanbul 1981, s. 83.

bozkırlarda yaşıyorlardı. Sınırlar, Hazar'ın doğusundaki Kara Tav, (Kuh-ı Siyah) - Mangışlak, güneyde (G)ürgenç, şehrin batısındaki Cüt (Jüt) kasabasından, Aral'ın güneyindeki Baratekin'e uzanıyordu. Maveratünnehir'de ise sınır Buhara kuzeyindeki çölden başlayarak Sirderya'nın sol kıyısında, Karaçuk dağlarının eteğinde ve Yesi'ye bir günlük mesafede bulunan Sabran'a (Sabran) ulaşmaktaydı. Sabran, Müslümanların Oğuzlara karşı sınır şehri idi. Sirderya, Sabran'dan itibaren Oğuzlara ait bozkır bölgesine giriyordu. Bütün bu topraklar Mefâzet el-Guzziyye yani Oğuz Bozkırı olarak adlandırılmaktaydı. Nitekim Dede Korkut hikâyelerinde Oğuzların lideri olan Salur Kazan;

*Türkistan'ın direği
Amıt (Amu?) Suyunun aslanı
Karaçuk'un kaplamı*

olarak anılmaktaydı. Burada adı geçen Türkistan, umumi anlamda Türklerin yaşadığı coğrafya olabileceği gibi, Ahmet Yesevi'nin mekânı olan Yesi de olabilir. Çünkü bir rivayete göre Karaçuk Dağı'nı keramet göstererek ortadan kaldırması üzerine, henüz çocuk yaşta olan Hoca Ahmet'e Yesi makamı olarak verilmişti. Hoca Ahmet Yesevi burada Pir-i Türkistan olarak anılacaktır³. 12. Yüzyıldan itibaren Türkistan'ın kocası, piri olan Ahmet Yesevi'nin makamı durumundaki Yesi kasabası da Türkistan adıyla anılmaktadır. Kimilerine göre Yesi- Türkistan, Oğuzlar için adeta yeni bir Ötüken'dir. Dede Korkut'ta geçen karşı yatan Karatav, burada bir geçit yeridir ve Oğuzlar buradan dört bir yana sefere çıkar⁴. Ahmet Yesevi ve müritlerinin fetih ve irşad faaliyetlerini bu merkezden yürütüp Türkistan'ın her bir tarafına yayıldıklarını hesap edersek Türklerin muhitinde neden Ahmet Yesevi'ye Pir-i Türkistan, Yesi'ye de Türkistan denildiği daha iyi anlaşılır.

10. yüzyıldan itibaren İslam dinin geniş Türk kitleleri tarafından benimsenme sürecine girdiğini görürüz. İdil Bulgarları ve Karahanlılar, Abbasi halifesi ve Samani prensi gibi resmi ve yüksek zümreyi temsil eden makamlarla ilişki neticesinde ilk Müslüman Türk devletleri olma sıfatını kazanırken, Karluk, Oğuz, Kıpçak gibi Türk boyları ise gezgin ve misyoner sufi çevrelerle irtibatlı bir İslamı benimsemişlerdir. Türk hükümdarlık çevresinin veya halkın İslam dinini benimsemesinde ortak olan husus ise, bu gerçeğin olağanüstü ve mucizevi olaylara bağlanarak anlatılmasıdır. Bu türden destan ve hikâyeler râviler vasıtasıyla ilden ile, dilden dile yayılır.

³ Ü. Bulduk, "Dede Korkut'ta Geçen Oğuz Elleri", Uluslararası Dede Korkut'un İzinde/Sözünde Çalıştayı (Bayburt 22 Temmuz 2019), *Bildiriler Kitabı* (ed. Ü. Bulduk, S. Köseoğlu), Kudaka 2020, s. 11; F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı- Destanları*, İstanbul 1980, s. 33-34

⁴ Özkul Çobanoğlu, "Yesi Şehri ve Oğuz Kağan Bağlamında Oğuzluk Olgusu", *Oğuzlar Dilleri Tarihleri Kültürleri, 5. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu Bildirileri*, Ed. T. Gündüz- M.Cengiz, Ankara 2015, s. 480.

Rivayetlerin merkezinde sufiler yer almaktadır. Sufiler gösterdikleri kabul edilen keramet ve hikmetlerle İslamiyetin geniş Türk kitleleri arasında yayılmasında en büyük rolü oynamışlardır. Özellikle Hoca Ahmet Yesevi (ölm. 1166) ve onun yolundan giden Türk sufilerisade bir dil ve anlatımla geniş kitleler arasında revac gördüler. Yesevi'nin "Hikmet"i, Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya, Sirderya'dan İtil'e kadar elden ele dolaştı⁵. Yesevi'nin ilk halifesi, hocası Arslan Bab'ın oğlu Mansur Ata'dır. Onun oğlu Abdülmelik Ata, Tâc Hoca ve onun evladı ünlü Zengi Ata silsileyi devam ettirir. İkinci halife Harezmi Said Ata'dır. Üçüncü halife ise Süleyman Hakim Ata veya sıfatıyla meşhur Süleyman Bakırgani'dir⁶. Müridleri Yesevi'nin düşüncelerini canlı tuttular ve günümüze kadar ulaştırdılar. Ata veya Baba sıfatıyla anılan bu Yesevi Türk şeyhleri sadece Türkleri değil, bu coğrafyada bulunan diğer unsurları ve tarikatları da etkilediler.

Ahmet Yesevi'nin kimi kaynağa göre 99 bin kimi kaynağa göre 12 bin müridi bulunmaktaydı. Bu müridler veya aynı gelenekten gelen dervişler geniş bir coğrafyada gaza ve cihad vazifesini yerine getirmekteydiler. Hakim Ata veya diğer adıyla Süleyman Bakırgani ve Seyid Ata, Harezm'de ve Doğu Türkistan'da, Gözlü Ata Türkmenistan'da, Baba Tökles Deşt-i Kıpçak'ta ve belki de Korkut Ata Sirderya'da bu amaçla faaliyet halindeydiler. Evliya Çelebi, Ahmet Yesevi'nin Anadolu'da da pek çok müridi olduğunu kaydeder. Avşar Baba, Pir Dede, Baba Sultan, Geyikli Baba, Abdal Musa, Horos Dede, Gajgaj Dede bunlardan bazılarıdır. Hoca Ahmet Yesevi'nin Anadolu ve Balkanlardaki en şöhretli müridleri ise Hacı Bektaş-ı Veli ve Saltuk Baba/Sarı Saltuk olarak gösterilir⁷. Baba İlyas ve Baba İshak'da sembolleşmiş Babailer ve hatta Yunus Emre'yi de bu silsileye dahil ederek zikredersek pek de yanlış olmaz⁸. Bu ulu, efsanevi veya tarihi şahsiyetlerin Sirderya coğrafyasından Anadolu'ya taşınırken misyonları pek de değişmemiştir. Dede Korkut örneğinde de görüldüğü gibi bu kişiler, alplik özelliklerinin yanı sıra erenlik ile de donatılmışlardır. Halkın içinden çıkan bu alp-erenler, aynı zamanda halkın hekimi, şifacısı, büyücüsü, müneccimi, ozanı ve keramet sahibi velileri durumundadır⁹.

⁵ Ü. Bulduk, "Kültür Tarihi Kaynaklarındaki Rivayetlere Göre Türklerde Din Değiş-tirmeler ve Arka Planı", *Timurlu Tarihine Adanmış bir Ömür 75. Doğum Yılında Prof. Dr. İsmail Aka'ya Armağan* (ed. M. Ş. Yüksel), Ankara 2017, s. 432. Ayrıca, Yeseviliğin yayılma alanları için bkz. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981, s. 114-118.

⁶ M. F. Köprülü, *a.g.e.*, 73 vd.

⁷ M. F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 37-45.

⁸ Ü. Bulduk, "Yunus Emre Çağı'nda Anadolu'nun Siyasal ve Sosyal Durumu", *AÜ. DTCF Dergisi Yunus Emre Özel Sayısı*, 2021, s. 57-67.

⁹ Dede Korkut "mukaddime"sinde şöyle yazılır; "Hazreti Resul aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir ER kopdu, ol kişi Oğuzun tamam

Talas Savaşı ile başlayan İslamlaşma dönemi aslında meşakkatli olmuş ve yeni dinin geniş Türk muhitlerinde kabul görmesi yaklaşık 250-300 yıllık bir sürece yayılmıştır. Türkler eski din ve inançlarını, geleneklerini bir şekilde İslam ile meczetmişlerdir. Eskinin kam, baksı, ozan veya yanlış da olsa umumi kullanımıyla şaman geleneği, atalar kültürünü de yanına alarak İslami dönemin Ata, Baba, Dede, Kocaları vasıtasıyla yaşatılmıştır. Bu ata veya babalar, bozkır yaşantısının savaştı, hayvancı-çoban kültürünün temsilcileridir¹⁰. Kadimin tinleri, ruhları, sufi dünyanın “ervahları”na dönüşmüş ve bu atalar umumiyetle, doğadaki hayvanların veya dağların, suların isimleriyle bunu yaşatmışlardır. Satuk Buğra, Kazıgurt Evliya, Kazılık Koca, Koçkar Ata, Çoban Ata, Barak Baba/Dede, Geyikli Baba vs. bu duruma işaret eder.

Türkistan coğrafyasında ve dolayısıyla daha kadim zamanlarda bu ulu kişiler daha ziyade “ata” sıfatını taşımışlardır. Türkmen Alimi A. Bekmuradov Türkistan’da iz bırakmış dini önderlere, özellikle de ulu sufilerin isimlerine “ata” takısının eklenmesi geleneğinin 12. asırda başladığını belirtir. Ayrıca Türk soylu halklar arasında bu geleneğin öncüsünün ilk kez kendisine bir saygı ifadesi olarak “ata” ünvanı verilen Hoca Ahmet Yesevi olduğu da ileri sürülür¹¹. Ancak Türklerdeki ata kültürünün eskiliği ve ata kavramının yaygınlığı göz önüne alındığında bu değerlendirmenin isabeti kuşku doğurabilmektedir. Üstelik mitolojik ve dini metinlerde ata kavramının ve isimlerinin sıkça görüldüğü de bir vakıdır. Nitekim, Ay Ata, İrkıl Ata ve Korkut Ata gibi destani veya tarihi şahsiyetlerin daha eski dönemleri çağrıştırdığı da yadsınamaz. Ahmet Yesevi “ata” sıfatından ziyade “hoca” olarak anılmaktadır. Fakat Ahmet Yesevi’nin Türkistan’daki müritleri “ata” sıfatını almışlardır. Başka bir deyişle Yesevilğin alameti fârikası Türk Atalar olmuştur. Mansur Ata, Hakim Ata, Seyit Ata, Zengi Ata, Çoban Ata, Evliya Ata, Koçkar Ata gibi Türk şeyhleri Yesevilğin Türkistan’da, Maverâünnehr’de ve Deşt-i Kıpçak’da yayılmasında ve Türk boyları arasındatutunmasında öncü roller üslenmişlerdir.

Bu coğrafyalarda “ata” kavramı her ne kadar uzak ve yakın atayı yani cedit ve dedeyi de karşılasa, daha ziyade “baba” sözü yerine kullanılmaktadır. “Baba” kavramı ise bazen “ata” veya “dede” anlamında karşımı-

BİLİCİSİydi. Oğuzun içinde tamam VELAYETİ zahir olmuşıdı, ne derse olurdu, GAYIBdan dürlü haber söyledı, Hak Teala anun gönlüne İLHAM ederdi.” Burada Korkut Ata da bir evliya olarak tanımlanmaktadır. O. Ş. Gökyay, *Dede Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. 1.

¹⁰ Sade bir İslam anlayışını yayan bu kişiler, bir tür halk tasavvufu oluşturuyorlardı ve Anadolu’ya geldiklerinde “Horasan Erenleri” olarak anılıyorlardı. Bkz.; A. Y. Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu’da Baba Resul (Babailer) İsyanı ve Anadolu’nun İslamlaşması Tarihindeki Yeri*, İstanbul 1980, s. 40-42.

¹¹ Hayati Bice, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi*, Ankara 2016, s. 150.

za çıkmaktadır. Mesela Hoca Ahmet Yesevi'yi merkeze aldığımızda onun müridleri ATA sıfatını alırken onun şeyhi ise BABA sıfatına haizdi. Hoca Ahmet Yesevi'nin şeyhi Arslan Bab Yesevi hikmetlerinde şöyle anılır¹²;

*İman uçun can tartkan, İslam uçun tiğ urgan,
Mevlam rızasın algan, bablar babı Arslan Bab*

Burada Ahmet Yesevi'nin hocası, mürşidi Arslan Bab'ı överken kullandığı "bablar babı" sözünün manevi anlamda onun bir kapı, eşik olduğu kastedilerek söylenmiştir denilse de "bab"ın baba sözünün kısaltılmışı olarak kullanıldığı Divan-ı Hikmet'de sık sık "Aslan babam" denilmesinden de anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ata ve baba kullanımının zaman ve mekana göre farklılıklar gösterdiğini görüyoruz. Ahmet Yesevi'nin hocası veya ondan nesilce büyük olanlar bazen "baba" sanı ile anılmışlardır. Mesela, Ahmet Yesevi'ye ilk intisab edenlerden 400 yaşında olduğu rivayet edilen meşhur bir Horasan ereni, Baba Maçın adını almaktaydı¹³. Batıya doğru gidildikçe ata sözünün yerini baba ve dede sözüne bırakmaya başladığı bilinmektedir. Hatta baba sözü dede yerine kullanılırken, bazı Türkmen gruplarında dede kelimesi ise baba/ata anlamına gelmektedir.

Burada ata doğrudan doğruya "baba" yerine kullanılmıştır. Ced, ihtiyar veya dede anlamında ise daha çok "baba" tabiri geçerlidir¹⁴. Türkmen coğrafyasında örneğin Türkmensahra'da "dede" kelimesi doğrudan doğruya baba yerine geçer. Bu takdim-tehirler kafa karıştırıcı gibi görünse de özünde "ata" kültürünün sosyal hayattaki dönüşümü ile ilgilidir. Sirderya coğrafyasının Korkut Ata'sı da, üzerinden belki de 300-400 yıl geçtikten sonra yazıya geçirildiğinde "Dede Korkut"a dönüşmüştür. Yukarıdada belirtildiği üzere Anadolu ve Balkanlarda da Yesevi müridleri ve Horasan erenleri daha ziyade Baba ve Dede sıfatlarıyla öne çıkacaklardır. Ancak her halükârda ata, baba ve dede "cedd-i âlâ"yı betimler ve sosyal- tarihsel kimliği yanında onların dini bir mahiyeti de vardır. Korkut Ata da inanç ve toplum önderleri olarak "Ata" sıfatını alan bu ulu şahsiyetlerden biri ve hatta en bilineni olarak düşünülebilir.

Türkistan halk kültüründe Oğuzların ozanı, piri, Dede Korkut hikayelerinin Korkut Ata'sı ile Türkistan'ın pîri Ahmet Yesevi'nin özel bir yeri vardır. Türkmen ozanlarının veya Kırgız-Kazak baskılarının rivayetlerinde Dede Korkut ve Ahmet Yesevi buluşturulur; Dede Korkut'un kahramanları ile Ahmet Yesevi'nin Türk ataları aynı dua ve alkışlarla anılırlar:

¹² Nadirhan Hasan, "Arslan Bab ve Ahmed Yesevi", *Tasavvuf Dergisi*, sayı 24 (2009/2), s. 8.

¹³ F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁴ *Türkmençe Türkçe Sözlük*, (yay. M.Ölmez) Ankara 1995, s. 42.

“Su basında Süleymen/ Su ayağı pirim Korkut/ Balalardı sen korkut/ Ayda Şu bermen dev pirim/ Şakırğanda kel pirim /Munlı menin şerlinin /Keselin tavıp ber pirim/ Jer jüzindegi evliye/ Mağrip pen Maşrıkağı evliye/ Turkistan’da tumen bap/ Sizderden medet tileymin/ Sayramdağı sansız bap/ Otırarda otız bap/ En ülkeni Arıstan bap (Arslan Bab)/ En kişisi Alaşa kap/ Sizderden medet tileymin/ Kazıkurt - Ata evliye/ Art jakta Konırak bar/ Ber jakta Korak bar/ Sizderden medet tileymin...”¹⁵

Türkmenistan’da Yesevilik Oğuz destan geleneği içerisinde daha iyi muhafaza edilmiştir. Soy kütüklerini gösteren şecereden anlaşılacağı üzere, Ata Türkmenleri, nesil başı olarak Yesevi müridlerinden Gözlü Ata’yı kabul etmektedirler. Gözlü Ata, Köprülü’nün de belirttiği gibi Hasan Ata veya Uzun Hasan Ata’dan başkası olmayıp, Zengi Ata’nın müridlerinden dir¹⁶. Ahmet Yesevi ile Oğuznameler arasında dolayısıyla da Dede Korkut hikayeleri arasında bir illiyet bağı kuran rivayetlerin tarihsel arka planının da olduğu ileri sürülebilir. Dâna Ata Oğuznamesinde, Dede Korkut’un 12. Hikayesinde anlatılan İç Oğuz Dış Oğuz mücadelesine benzer bir iç mücadele anlatılır. Dâna Ata, “Baba Ata” lakabını da taşır. Akman-Karaman Türkmenleriyle Hoca Ahmet arasında yaşanan tarihi toplumsal bir hadiseyi tespit ederek, bu hadiseyle birlikte meydana gelen göç olayına temas eden Dâna Ata, bu Türkmen boyunun Hoca Ahmet’e haksızlık ettiğini, onu töhmet altında bıraktığını, belki de onun gücü-kerametiyle, Oğuz İli’nin göç ettiğini belirtir¹⁷. Benzer bir rivayet, Dede Korkut Destanlarının Çovdur (Çavuldur) varyantlarından “Oğuzların Melalleşmesi” yani Oğuzların kederlenişi adlı Ata Rahmanov’un tesbit ettiği destanda geçer. Çovdur beylelerinden Akbay ve Karabay adlı iki kardeş Bayatların beyi Talav ile bir boğa yarışına girer. Ancak Talav Bey hile yaparak Çovdurların boğasını öldürüp leşini Hoca Ahmet’in mescidi önüne atar. Hoca Ahmet’in mescidi kirletmekle suçladığı Akbay ve Karabay hem bu duruma hem de boğalarını kaybetmelerine kızar ve Oğuz İli karışır. Yenilen Çovdurlar, Dış Oğuz’un yurdu Mangışlak’a göç eder. Bayındır Han’ın onları döndürme çabası boşa çıkar. Salur Kazan ve Korkut Ata, Türkistan’dan Mangışlak’a gelirler ve iki kardeşi geri döndürmeye çalışırlar ancak onlar da başarılı olamazlar¹⁸.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Yesevi’nin halifeleri durumunda olan, hocası Arslan Bab’ın oğlu Mansur Ata, Tâc Hoca, Zengi Ata, Said Ata,

¹⁵ Ali Yaman, “Türk Dünyasında Ziyaret Kültürünün Ortak Bazı Unsurları Hakkında”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2005, C. 7, sayı 14, s. 34-35.

¹⁶ Yusuf Akgül, “Hoca Ahmet Yesevi’nin Hazar Ötesi Türkmenlerine Tesiri ve Bu Çerçevde Bazı Tespitler”, *Bilig-8* (Kış’99), s. 53-54.

¹⁷ Yusuf Akgül, a.g.m., s. 59.

¹⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Melek Erdem, *Dede Korkut Türkmen Varyantları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1998, s. 373 vd.

Hakim Ata¹⁹ ve onların müridleri Yesevi'nin düşüncelerini canlı tuttular ve günümüze kadar ulaştırdılar. Ata veya Baba sıfatıyla anılan bu Yesevi Türk şeyhleri sadece Türkleri değil, bu coğrafyada bulunan diğer unsurları ve tarikatları da etkilediler. Yesevi şeyhleri nasıl ki şecerelerine Satuk Buğra Han'ı eklemişlerse, Nakşibendî hocaları ve Doğu Türkistan Hâcegânı da aynı şekilde Yeseviliğe dayanma ihtiyacını duymuştur. Nakşibendilik de Yesevilik ile yakınlık kurmaya çalışmıştır. Nakşibendiliğin kurucusu Hoca Bahaeddin, Yesevi şeyhlerinden Halil Ata'dan feyz almış ve bunun sebebi- ni bizzat kendisi açıklamıştır; “İlk zamanlarımda rüyamda Hakim Ata'nın beni bir dervişe ısmarladığımı gördüm; Saliha bir ceddim vardı, ona rüyamı naklettim. Türk şeyhlerinden nasibim olduğu şeklinde tabir etti.... Derviş Halil'in meclisine gittim. Rüyamı anlatmak istedim.. Türkçe olarak onun kendisine esasen malum bulunduğunu anlattı. Tesadüf, o derviş Ma-veraünnehr'e hükümdar yaptı; Sultan Halil ünvanını aldı”²⁰. Aslında Yeseviliğin gücünden faydalanmak suretiyle Nakşi Hocaları, Timur ve ahfadi üzerindeki tesirlerini de artırmayı hedefliyorlardı. Bahaeddin Nakşibendî, Hoca Ahrar ve Mahdum-ı Azâm, Türkistan coğrafyasında nüfuzlarını artırırken aynı zamanda Tacik kimliğinin de Müslüman-Türk çoğunluğu içerisinde erimesini bu yolla önlemiş bulunmaktaydılar²¹. Hatta belirtmek gerekir ki Hâcegan nesli biraz da küçük göstermek için Türkistan pirlarını “Türk Şeyhleri” olarak özellikle belirtmişler ve Türkçe hitap edip yazdıklarını ifade etmişlerdir. F. Köprülü, Nakşibendiliğin tıpkı Bektaşilik gibi Yeseviliğin içerisinde çıktığını belirtirse²² de Yeseviliğin nüfuzu ve gücü zamanla Nakşibendiliğin içerisinde erimiştir. Nitekim Ahmet Yesevi'nin ata sıfatını taşıyan müridleri özellikle ikinci ve üçüncü nesili temsil eden Zengi Ata ve Sadr Ata'dan sonra bu dönüşümün tesiriyle şeyh ünvanıyla anılacaklardır.

Kaynakça

- Akgül, Y., “Hoca Ahmet Yesevi'nin Hazar Ötesi Türkmenlerine Tesiri ve Bu Çerçevede Bazı Tespitler”, *Bilgi-8* (Kış'99), s. 47-62.
- Barthold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. H. D. Yıldız), İstanbul 1981.
- Bice, H., *Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi*, Ankara 2016.
- Bulduk, Ü., “Dede Korkut'ta Geçen Oğuz Elleri”, Uluslararası Dede Korkut'un İzinde/Sözünde Çalıştayı (Bayburt 22 Temmuz 2019), *Bildiriler Kitabı* (ed. Ü. Bulduk, S. Köseoğlu), Kudaka 2020.
- Bulduk, Ü., “Yunus Emre Çağı'nda Anadolu'nun Siyasal ve Sosyal Durumu”, *AÜ.*

¹⁹ M. F. Köprülü, *a.g.e.*, s.87-97.

²⁰ M. F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 109.

²¹ Ü. Bulduk, “Din Değişirmeler”, s. 433-434

²² F.Köprülü, *a.g.e.*, s. 92-93

DTCF Dergisi Yunus Emre Özel Sayısı, 2021, s. 57-67.

- Bulduk, Ü., “Kültür Tarihi Kaynaklarındaki Rivayetlere Göre Türklerde Din Değiş-tirmeler ve Arka Planı”, *Timurlu Tarihine Adanmış bir Ömür 75. Doğum Yılında Prof. Dr. İsmail Aka'ya Armağan* (ed. M. Ş. Yüksel), Ankara 2017, 429-437.
- Çobanoğlu, Ö., “Yesi Şehri ve Oğuz Kağan Bağlamında Oğuzluk Olgusu”, *Oğuzlar Dilleri Tarihleri Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Sempozyumu Bildirileri, Ed. T. Gündüz- M.Cengiz, Ankara 2015, s. 477-485.
- Erdem, M., *Dede Korkut Türkmen Varyantları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1998.
- Gökyay, O. Ş., *Dede Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973.
- Hasan, N., “Arslan Bab ve Ahmed Yesevi”, *Tasavvuf Dergisi*, sayı 24 (2009/2) s. 1-10.
- Köprülü, M. F., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981.
- Ocak, A. Y., XIII. Yüzyılda Anadolu'da Baba Resul (Babailer) İsyanı ve Anadolu'nun İslamlaşması Tarihindeki Yeri, İstanbul 1980.
- Sümer, F., Oğuzlar (Türkmenler), *Tarihleri- Boy Teşkilatı- Destanları*, İstanbul 1980.
- Taşığıl, A., “Türkistan”, *DİA*, C. 41 (2012), s. 556-560.
- Türkmençe -Türkçe Sözlük*, (yay. M. Ölmez), Ankara 1995.
- Yaman, A., “Türk Dünyasında Ziyaret Kültürünün Ortak Bazı Unsurları Hakkında”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2005 C. 7, sayı 14, s. 34-35.